

Поховання № 1 (зрубне) збереглося погано, бо було порушене під час оранки. Серед каменів, що оточували його, є поставлені вертикально; на цій підставі можна вважати, що поховання було влаштоване в кам'яному ящику. Як перекриття використано вапнякову стелу розміром 1,4×0,65×0,15 м (рис. 6, 1).

Кістяк жінки (?) лежав скорчений на лівому боці, головою на північний схід. На дні (рівень — 185) — бурий тлін та червоно-бура вохра (біля черепа). Перед черепом та біля ніг знайдено розвали двох банкоподібних посудин з наміченим ребром. Розміри першої з них: висота 19,5 см, діаметр тулуба 18,5 см, вінець 16 см, дна 9,5 см. Розміри другої: висота 13 см, діаметр тулуба 13,5 см, вінець 11,5 см, дна 8,5 см (рис. 6, 2, 3, 5).

Поховання зрубної культури не були перекриті підсипкою № 1 до західного схилу досипки № 2 (яка є початком валу, що з'єднав кургани № 1 та № 4, а також досипкою № 10 першого з них). Отже, ці поховання, мабуть, не пов'язані зі спорудженням валу.

ю. а. шилов

Первый и четвертый Старосельские курганы

Резюме

Статья посвящена публикации материалов двух хорошо стратиграфированных курганов эпохи бронзы, заключающих в себе погребения доямого времени кемпи-обинской, ямной, катакомбной и срубной культур. Материалы курганов дают возможность воссоздать последовательность сооружения насыпей и досыпок, их конструкции, а также способствуют выяснению межплеменных и межкультурных взаимоотношений и дополняют представления о погребальном обряде (на основании анализа строения досыпок и насыпей). Из вещественного материала наибольший интерес представляют находки 13 деревянных колес и роспись ящика погр. № 4.

Н. М. БОКІЙ

Розкопки курганів у верхів'ях басейну Тясмина

У 1966—1967 рр. за дорученням Кіровоградського краєзнавчого музею автор дослідила кургани на північний захід від Кіровограда поблизу сіл Листопадове, Защита і Бурти Новомиргородського району. Всього розкопано десять курганів з похованнями доби бронзи та скіфського часу*.

Курганна група розташована за 2 км на захід від с. Листопадове. З трьох насипів розкопаний один. Курган № 2, висотою 1,9 м, діаметром 50 м, містив ямне і скіфське поховання.

Поховання № 1 (скіфське, впускне) зруйноване оранкою. На верхній насипу знайдені речі. Блюдо з пісковуку (рис. 1, 3, 3а) мало овальну форму, невисокий бортик і зооморфний виступ на одному кінці у вигляді голівки тварини. Довжина блюда 29 см, ширина 20 см, висота 2,5—3 см. У бронзового дископодібного дзеркала (рис. 2, 9) діаметром 12 см є бортик по краю і центральна ручка-петелька висотою 1,5 см. Серед інших знахідок бронзовий трилопатекий наконечник стріли з короткою втулкою (рис. 2, 2), уламок ліпної підлощеної миски із загнутим усередину краєм чорного кольору (рис. 3, 4) та пастова рубчаста намистина усічено-конічної форми зеленуватого кольору (рис. 2, 4).

* Висловлюю подяку О. І. Тереножкіну за допомогу та консультацію під час розкопок. Крім автора, в роботі брали участь лаборант І. Г. Бобир, робітники Дібрівського та Буртянського відділів Капітанівського радгоспу. Велику допомогу подали директор радгоспу П. А. Фінник, керуючі відділами Ф. К. Дубчак та М. С. Пузир.

Поховання № 2 (ямне, основне) виявлене на захід від центра кургану. Прямокутна яма розмірами $1,95 \times 1,1 \times 0,9$ м перекрита дерев'яним накатом і орієнтована з північного заходу на південний схід. На дні ями були скелети жінки і дитини. Жіночий кістяк лежав на спині з витягнутими руками, головою на північний захід; ноги, що стояли колінами догори, впали праворуч. Біля правої руки небіжчиці — кістяк дитини одного-двох років на лівому боці з підібганими ногами, кисті рук покладені перед обличчям. Поховані густо посипані вохрою, лежали на берестяній підстилці. Поблизу правого плеча жінки знайдено уламок ліпного горщика з низькими вінцями, орнаментованими шнуром і косими насічками. На плічках є три наліпи з косим шнуровим орнаментом (рис. 1, 2). У заглибленні біля дна трапився виріб з невипаленої глини у вигляді раковини з отвором (рис. 2, 5).

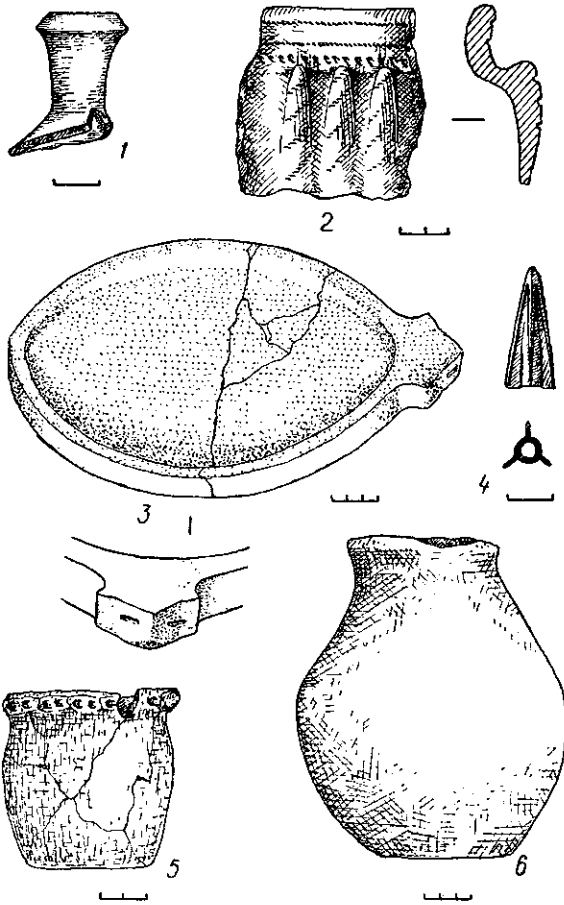

Рис. 1. Речі з поховань:

1 — Бурти, курган № 2, шийка червонолакового бальзамарія; 2 — Листопадове, курган № 2, уламок горщика (поховання № 2); 3, 3а — блюдо з пісковику (поховання № 1); 4 — Бурти, курган № 5, бронзовий наконечник стріли; 5 — ліпний горщик; 6 — Защита, курган № 9, ліпний горщик

Курганний могильник з 12 насипів розташований на південній околиці с. Защита. Курган № 1 розкопаний у 1966 р.¹ Наступного року тут досліджено ще п'ять курганів.

Курган № 7 мав висоту 0,4 м, діаметр 20 м. Насип складався з перепаленої землі, де знайдено уламки аморфних стінок. Скіфське поховання, що містилося в цьому кургані, було розкопане раніше.

Курган № 8 висотою 0,4 м, діаметром 24 м. В перепаленій землі на-

сипу трапились уламки обгорілих, можливо, людських кісток і великий фрагментований грецький глечик з прямою шийкою, потовщеними вінцями, яйцеподібним тулубом, що плавню переходить в плоске дно на кільцевому піддоні (рис. 3, 2). Під вінцями і на плічках прикріплена плеската ручка. Поверхня глечика покрита сірим ангобом, на якому місцями зберігся розпис коричневим лаком: по шийці — хвиляста лінія, на ручці — дві вертикальні риси, на плічках і середній частині тулуба — вузькі горизонтальні смуги, між якими нанесено S-подібні візерунки. Висота глечика 36 см, висота шийки 9,5 см, діаметр вінець 12,2 см, ширина плічок 27 см, діаметр дна 11,8 см.

Курган № 9 (висота 0,7 см, діаметр 28 м) містив скіфське поховання, виявлене на глибині 1,4 м у центрі насипу. Могильна яма прямокутної форми перекрита дерев'яним накатом, орієнтована з південного

заходу на північний схід. Довжина ями 2,3 м, ширина 1,2 м. Похований лежав витягнутий на спині, головою на захід—південний захід. Зліва за головою стояв ліпний глечик, під тазовими кістками знайдено точильний брусок. Ліворуч біля колін похованого лежали кістки барана і залізний

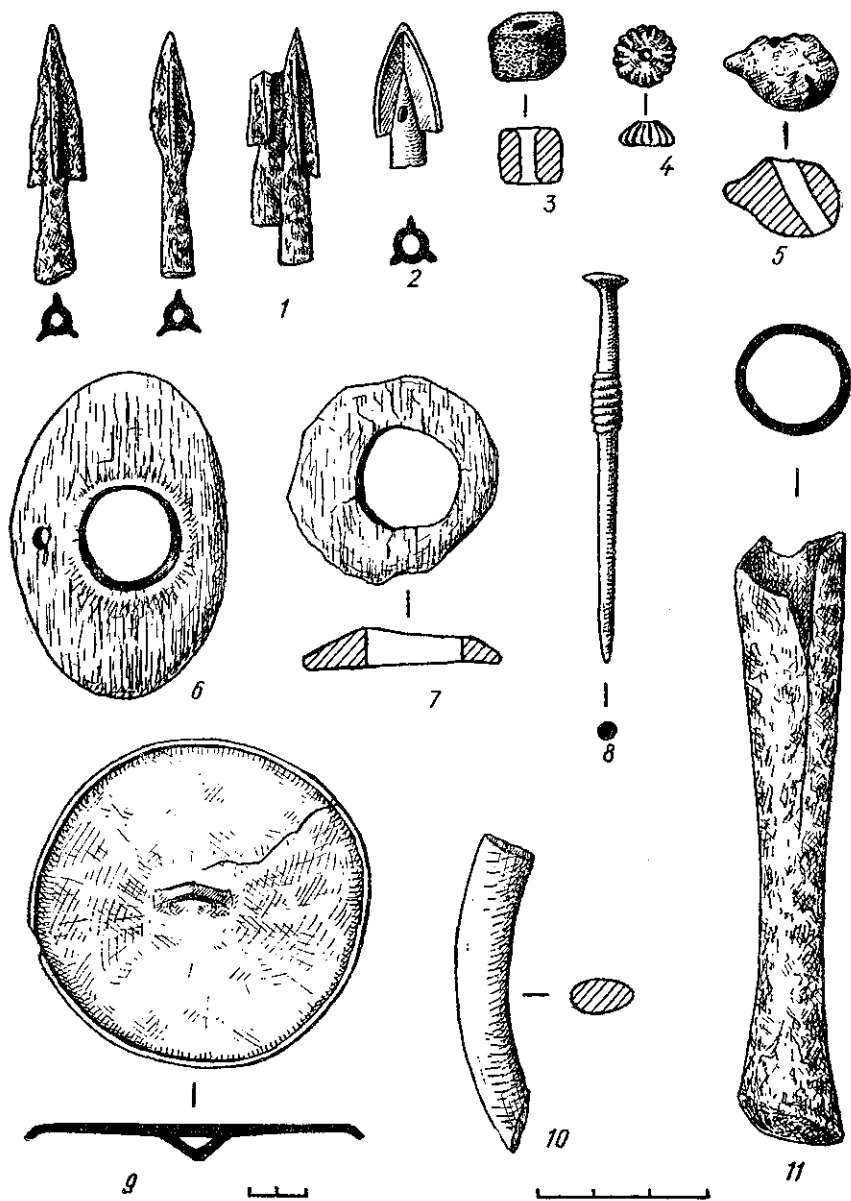

Рис. 2. Речі з поховань:

1 — Бурти, курган № 2, залізні наконечники стріл; 2 — Листопадове, курган № 2. Бронзовий наконечник стріли (поховання № 1); 3 — Бурти, курган № 2. Кам'яна намистина; 4 — Листопадове, курган № 2. Пастова намистина (поховання № 1); 5 — глиняний виріб (поховання № 2); 6 — Зашита, курган № 11. Кістяна пряжка (поховання № 1); 7 — кістяна пряжка (поховання № 3); 8 — Бурти, курган № 5. Бронзова шпилька; 9 — Листопадове, курган № 2. Бронзове дзеркало (поховання № 1); 10 — Бурти, курган № 5. Уламок ручки ліпного черпака; 11 — Бурти, курган № 3. Залізний підток (поховання № 1).

ніж з дерев'яною ручкою, який розпався. Горщик мав опуклий тулуб, відігнуті назовні вінця і маленьке дно (рис. 1, б). Поверхня бурого кольору, підлошена. Висота 21 см, діаметр вінця 12 см, діаметр дна 8 см. Точильний брусок з пісковика довгий, широкий, плоский, з одним закругленим кінцем; довжина 4,8 см, товщина 1,4 см (рис. 4, 1).

Курган № 10 мав висоту 0,7 м, діаметр 28 м. Тут виявлено шість поховань — чотири ямних і два зрубних.

Поховання № 1 (ямне) розкопане за 1,3 м на південь від центра кургану на глибині 0,6 м. Кругла могила орієнтована з півдня на північ. У похованні, зруйнованому оранкою, були пофарбовані вохрою кістки людини. Анатомічний порядок їх порушений.

Поховання № 2 (зрубне) розташоване за 7,2 м на південний захід від центра на глибині 0,6 м. Могильна яма овальної форми, орієнтована

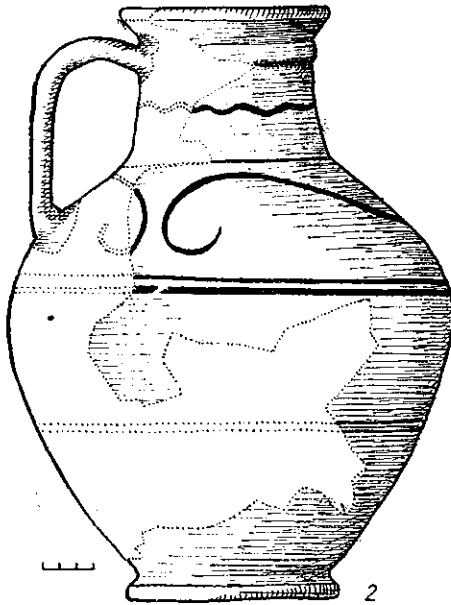
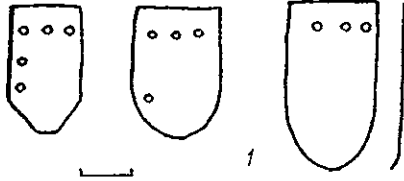

Рис. 3. Речі з поховань:

1 — Бурти, курган № 2. Залізні панцирні пластинки; 2 — Защита, курган № 8. Грецький глечик.

нетовстими брусами і перекрита вздовж деревом. Місцями збереглися залишки дерев'яної підстилки. Дитина п'яти-семи років лежала скорчена на лівому боці, головою на захід; ліва рука витягнута вздовж тіла, права піднята до обличчя. У засипці ями траплялися вуглинки, сліди обпалення є на черепі.

Поховання № 6 (ямне, основне) відкрито в центрі кургану на глибині 1,5 м. Могильна яма прямокутної форми розмірами 1,6×0,9 м, орієнтована з південного заходу на північний схід. Похованого покладено на спині, головою на південний захід; ноги, що стояли колінами догори, впали праворуч. Кістки пофарбовано вохрою.

Курган № 11 мав насип висотою 0,65 м, діаметром 30 м. В ньому виявлено одне ямне поховання і три зрубних.

Поховання № 1 (зрубне) знайдено за 3 м на південний захід від центра кургану на глибині 0,8 м. Прямокутна могильна яма орієнтована по осі північний захід — південний схід; розміри ями 1,5×0,9 м. Скорчений кістяк лежав на дерев'яній підстилці на лівому боці, головою на

з заходу на схід; довжина ями 1,5 м, ширина 0,9 м. Похований лежав скорчений на лівому боці, головою на схід.

Поховання № 3 (ямне). На відстані 0,5 м на південний захід від центра кургану на глибині 1 м виявлено овальну могильну яму, орієнтовану з півдня на північ, довжиною 1,3 м, шириною 0,9 м. Скорчений кістяк покладено на лівому боці, головою на північ. Кістки пофарбовані вохрою.

Поховання № 4 (ямне) містилося за 0,8 м на північний схід від центра кургану на глибині 1 м. Прямокутна яма розмірами 1,8×1,1 м перекрита дерев'яним накатом і орієнтована по осі північний захід — південний схід. Померлий лежав на спині головою на північ — північний захід. Руки схрещені на грудях, ноги, що стояли колінами догори, впали ліворуч. Кістки, особливо череп, пофарбовані вохрою. Поряд з лівою рукою знайдено крем'яний скребок.

Поховання № 5 (зрубне) було дитячим. Воно розташовувалось за 1,8 м на південний захід від центра кургану на глибині 1,1 м. Прямокутна могильна яма розмірами 1×0,6 м, орієнтована з заходу на схід, була обкладена з усіх боків

північний захід. На попереку була кістяна овальна пряжка (рис. 2, 6) з великим круглим центральним отвором і маленьким боковим; розміри пряжки 5,8×3,7 см.

Поховання № 2 (зрубне) виявлене за 4 м на північ від центра на глибині 0,65 м. Прямокутна могильна яма орієнтована по осі північний захід — південний схід; довжина її 1,3 м, ширина 0,85 м. Померлий лежав скорчений на лівому боці, головою на північний захід.

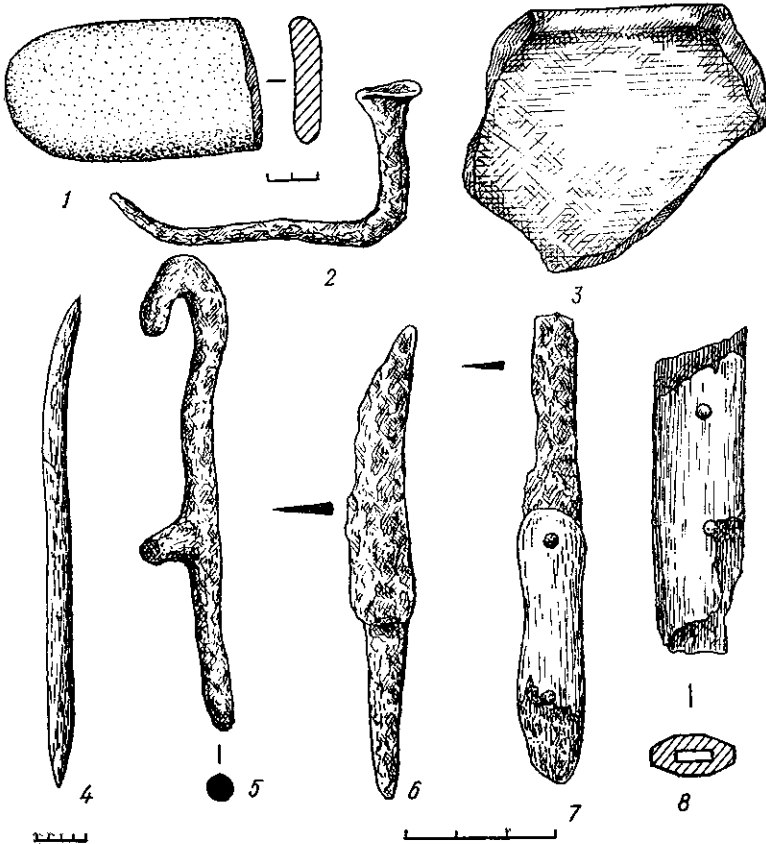

Рис. 4. Речі з поховань:

1 — Защита, курган № 9. Точильний брусок; 2 — Бурти, курган № 2. Залізний цвях; 3 — Листопадове, курган № 2. Уламок ліпної миски (поховання № 1); 4 — Бурти, курган № 3. Дерев'яне руків'я нагайки (поховання № 2); 5 — Бурти, курган № 2. Залізний стержень; 6 — Бурти, курган № 5. Залізний ніж; 7 — Бурти, курган № 2. Залізний ніж з кістяною ручкою; 8 — Бурти, курган № 3. Кістяна ручка ножа (поховання № 1).

Поховання № 3 (зрубне). За 4 м на південь від центра кургану розкопано могильну яму овальної форми розмірами 1,2×1 м, орієнтовану із заходу на схід. Кістяк скорчений на правому боці, покладений головою на схід. У засипці ями трапилась кругла кістяна пряжка діаметром 3,6 см, висотою 0,6 см (рис. 2, 7).

Поховання № 4 (ямне, основне). За 1,5 м на північ від центра на глибині 1,5 м простежено прямокутну могильну яму розмірами 1,4 м, орієнтовану по осі північний захід — південний схід і перекриту дерев'яним накатом. Небіжчик лежав скорчений на лівому боці, головою на північний захід. Кістки пофарбовані вохрою.

С. Бурти. Курганна група розташована за 1,5 км на схід від села. В ній п'ять насипів, три з яких розкопано. Курган № 2 мав висоту 1 м, діаметр 30 м. Під насипом відкрите одне скіфське поховання, що складалося з глибокої вхідної ями, дромоса і поховальної камери (рис. 5, 6, 7).

Овальна вхідна яма орієнтована по осі захід — схід; довжина 2,8 м, ширина 2,2 м, глибина 6,3 м. Східна стінка її на глибині 3,5 м і 4,5 м має два материкові уступи шириною 0,25 м. Дно ями пологим східцем переходить у дно дромоса. Вхід до нього був у західній стінці ями і мав склепінчасту стелю; довжина дромоса 2,65 м, ширина 1,4 м, висота 1,05 м. Поховальна камера квадратна в плані з дещо похилими стінками і круглою купольною стелею, прикрашеною материковим кар-

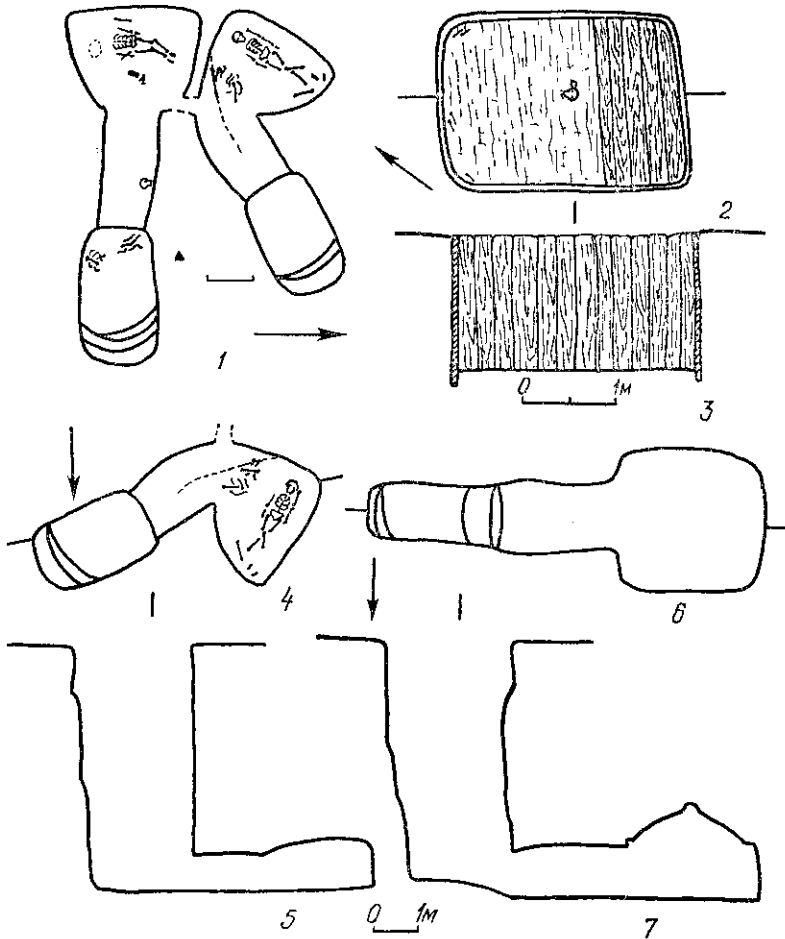

Рис. 5. Плани і розрізи поховальних споруд:

1 — Бурти. План кургану № 3; 2, 3 — Бурти. Дерев'яна обкладка могили в кургані № 6; 4, 5 — Бурти. Курган № 3, поховання № 2; 6, 7 — Бурти. Поховання в кургані № 2.

низом шириною 2—3 см і двома паралельними прокресленими лініями, що спускаються від центра до кожного кутка. У центрі склепіння є заглиблення, мабуть, від дерев'яного стовпа, як свідчать уламки гнилого дерева. Розміри камери: 3,2×3,2 м, висота 2,1 м.

Поховання тричі пограбоване. Серед знахідок, зібраних в засипці та на підлозі, були залізні наконечники стріл довжиною 4,2—4,7 см (рис. 2, 1) — трилопатеві, з довгою втулкою, залізні панцирні пластини двох типів (рис. 3, 1). Частина з них розмірами 3,5×2,8 має довгасту прямокутну форму, заокруглений нижній край і три горизонтальні отвори вгорі. Решта пластинок прямокутної форми з загостреним нижнім краєм і п'ятьма отворами; розміри їх 2,5×1,5 см. Є і інші металеві вироби: залізний ніж з кістяною ручкою (рис. 4, 7), що складалася з двох пластин, скріплених між собою двома залізними заклепками (дов-

жина ножа 9,7 см, довжина ручки 5,5 см, ширина її 1,2 см; цвяшки залізні довжиною 7,5—8,7 см з широкою, плоскою, загнутою на один бік голівкою, в перетині прямокутні (рис. 4, 2); залізний стрижень завдовжки 9,5 см з поперечним виступом у середній частині (рис. 4, 5). Крім того, виявлено уламок двоствольної ручки коської амфори довжиною 6,5 см; фрагментовану шийку (діаметр її 1,5 см) червоноглиняного бальзамарія зі слідами червонолакового покриття (рис. 1, 1), кам'яну чотиригранну намістину коричневого кольору, розміром 1 см (рис. 2, 3).

Курган № 3 мав насип висотою 0,7 см, діаметр 30 м. У центрі його відкриті два скіфських поховання (рис. 5, 1).

Поховання № 1 мало прямокутну вхідну яму, орієнтовану з заходу на схід, розмірами 2,8×1,6 м, глибиною 6,2 м. Біля східної стінки на глибині 2, 3, 6 і 5 м простежені три материкових уступи шириною 0,2 м. Дно ями переходить у дно дромоса і невисоким (5 см) східцем спускається до поховальної камери. Вхід у дромос розташований у західній стінці ями і має вигляд арки висотою 0,95 м, шириною 1,3 м; довжина дромоса 2,75 м, ширина 1,3 м, висота 1,2 м. Коло північної стінки знайдено череп людини.

Поховальна камера в плані трапецієподібна, орієнтована по осі північ—південь. Дещо похилі стінки переходять у пірамідальне склепіння; довжина камери 2,8 м, ширина 2,2 м, висота 1,8 м. Біля її західної стінки виявлено скелет людини в анатомічному порядку (лише без черепа), покладений на солом'яній підстилці на спині й орієнтований головою на південь. Він був зсунутий з місця грабіжником. Праворуч від нього трапився залізний підток від списа. Речові знахідки обмежуються кістяною ручкою (рис. 4, 8) від залізного ножа, яка складається з двох пластинок, скріплених двома залізними заклепками (довжина її 6,7 см, ширина 1,7 см) та згаданим підтоком від списа (рис 2, 11) з масивною суцільною основою. Він трохи розширений догори; всередині збереглися залишки дерева.

У північно-східному кутку поховальної камери грабіжником, який потрапив в могилу через вхідну яму, був викопаний лаз (діаметром 0,45 м) в суміжне приміщення, відокремлене від першого материковою стінкою товщиною 0,4 м.

Поховання № 2 було на відстані 2,5 м на північ від першого (рис. 5, 4, 5). Вхідна яма прямокутної форми орієнтована по осі північний схід—південний захід; довжина 2,6 м, ширина 1,8 м, глибина 6,4 м. Північно-східна стінка мала два материкові уступи на глибині 2,2 і 4 м. Вхід до катакомби був у північно-західній стінці ями. Довжина дромоса 1,5 м, ширина 1,4 м, висота 0,75 м. Поховальна камера в плані трапецієподібна, орієнтована по осі північний схід—південний захід; довжина її 2,7 м, ширина 2 м, висота 1,5 м. Під північно-східною стінкою на солом'яній підстилці лежав на спині кістяк, орієнтований головою на південний захід. Він зсунутий з місця грабіжником. In situ виявлена ліва рука і частина кісток правої. Біля входу в камеру знайдено кістки корови разом з залізним ножем, а також кістки коня і поруч з ними дерев'яна паличка. Ніж, який мав дерев'яну ручку, розпався. Дерев'яна паличка (рис. 4, 4) в перетині кругла з двома загостреними кінцями, від яких в обидва боки простежені сліди шкіряного шнурка довжиною 0,7 і 0,15 м; довжина палички 0,41 см, діаметр 2,2 см.

Курган № 5 висотою 0,5 м, діаметром 24 м містив під насипом у центрі одне скіфське поховання (рис. 5, 2, 3). Могильна яма прямокутної форми орієнтована по осі північний захід—південний схід. Стінки обкладені дерев'яними дошками, щільно припасованими вертикально одна до одної і закріпленими в спеціальних канавках навколо дна (ширина канавок 5—10 см, глибина 10—15 см). Дно біля південно-східної стінки вкрите впоперек дошками, решта площі була, мабуть, вистелена шаром кори. Довжина ями 2,7 м, ширина 2 м, глибина 2 м. Похова-

них було двоє. Кістки дорослої людини скинуті грабіжником під північно-східною стінкою. У центрі могили помітні сліди зотлілого кістяка дитини п'яти-семи років, орієнтованого головою на південний схід.

У похованні виявлено такі речі. Праворуч від черепа знайдено ліпну посудинку — горщик банкоподібної форми (рис. 1, 5), прикрашений під вінцями наліпним валиком з пальцьовими защипами і проколами; висота 7 см, діаметр вінець 7 см, діаметр дна 4,8 см.

Біля шийних хребців зібрано низку бісеру — понад 500 штук маленьких намистин синього, білого і коричневого кольору, плоских та круглих, діаметром 2—3 мм. У західному кутку ями трапились бронзова цвяхоподібна шпилька довжиною 6,8 см (рис. 2, 8) з круглою головкою та з насічками на трохи потовщеному стержні, а також два уламки ручки ліпного черпака (рис. 2, 10), в перетині овальної, чорного кольору. В засипці були залізний черешковий ніж (рис. 4, 6) з увігнутою спинкою (довжина леза 9,7 см, ширина 1 см) та бронзовий наконечник стріли дволопатевої, з шипом на втулці (рис. 1, 4).

Таким чином, шість з описаних вище курганів належать до скіфського часу. Серед виявлених тут восьми поховань можна виділити два типи поховальних споруд — могильні ями з деревом і катакомби.

У курганах № 7 і 8 поблизу с. Защита поховання не виявлені. Очевидно, в обох насипах були дерев'яні споруди, спалені під час похорону. Про це може свідчити наявність вуглинок і уламки обгорілих кісток. Грецький глечик, знайдений в одному з курганів (№ 8), датує його VI ст. до н. е. Обидва кургани однотипні за поховальним обрядом і, мабуть, одночасні. Пам'ятки зі спаленими склепами є також поблизу сіл Оситняжка, Грушівка, Гуляй-Город, Медерове та ін.

У похованні кургану № 5 добре збереглась дерев'яна конструкція могили: поздовжнє перекриття, обкладка стін з канавками навколо дна, підлога. Подібні поховальні споруди відомі на Тясміні в курганах Жуrowsької групи².

У курганах № 2 і 3 в Буртах відкриті поховання містилися в катакомбах. Кожна гробниця мала глибоку вхідну яму з високими вузькими східцями, довгий дромос у західній стінці ями і простору поховальної камери. Оформлення стелі однієї з катакомб (курган № 2) нагадує стелю поховальної камери в кургані № 3 поблизу с. Кірове на Нікопольщині³. Катакомбні пам'ятки властиві степовій скіфській культурі кінця V—III ст. до н. е. В цей же час вони з'являються і в лісостеповій смузі.

На жаль, всі скіфські поховання пограбовані, і речовий матеріал нечисленний. Найбільш цікаві речі походять з ранніх комплексів.

Знайдений в кургані № 4 поблизу с. Листопадове бронзовий трилопатевої наконечник стріли є типовим для VI ст. до н. е.⁴ Кам'яні блюда, певно, використовувались для розтирання фарб. Зокрема, на блюді з Листопадового збереглися сліди яскраво-оранжевої фарби. У басейні Тясмину, на Лівобережжі подібні вироби наявні в похованнях VI ст. до н. е. (кургани № 406, 407, 447 поблизу с. Жуковки)⁵. Бронзове дзеркало з центральною ручкою і рубчаста намистина з листопадівського поховання мають чимало аналогій в ранніх пам'ятках Лісостепу і Кавказу⁶.

Цікавим є грецький глечик з кургану № 8 (с. Защита). Найбільш близькими аналогіями йому є дворучні «іонійські» амфори з розкопок Г. Л. Скадовського на Березані⁷, а також амфора з поховання Таманського некрополя⁸, датуються вони другою половиною VI ст. до н. е.

Залізні наконечники стріл з кургану № 2 поблизу с. Бурти датуються IV ст. до н. е. Кількість їх на Правобережжі у цей час дуже обмежена. Поширені вони були в основному на Подонні й Прикубанні.

Слід відзначити знахідку дерев'яної ручки нагая (курган № 3, с. Бурти). Досі руків'я нагаїв були відомі за зображеннями на різно-

манітних предметах, про наявність їх у деяких похованнях свідчили також знахідки золотих спіральних стрічок, якими ці руків'я прикрашались. Руків'я з такою прикрасою були виявлені в курганах Куль-Оба⁹, Товста Могила.

До складу комплексу з кургану № 5 (с. Бурти) входять бронзовий наконечник стріли, невеликий ліпний горщик, дрібне («рубане») намисто і бронзова цвяхоподібна шпилька. Всі ці речі звичайні в курганах і на городищах VI ст. до н. е.¹⁰

Описані скифські поховання цікаві як з точки зору типів могил, так і поховального інвентаря. Важливим є те, що вдалося нарешті більш детально обстежити ями з дерев'яною обкладкою стін і катакомби. Тепер на Тясміні відомо 16 поховань у катакомбах IV—III ст. до н. е. Можливо, їх було більше. Імовірно, що частина ґрунтових «ям зі східцями» та дерев'яними перегородками¹¹ могли являти собою катакомби, що завалились (кургани № 548 поблизу с. Турія, № 480, 481, 487 біля с. Капітанівка). На користь цього припущення свідчить значна їх глибина (від 2,7 до 5,35 м), властива для вхідних ям саме катакомб IV—III ст. до н. е. Крім того, переважна більшість поховань у ґрунтових ямах на Тясміні мають перекриття — настил з дощок, накат з колод, шатрову стріху. Природно припустити наявність їх і над «ямами зі східцями». Однак, як видно з описів цих могил, перекриття над ними відсутні. До того ж, у відкритій ямі відгороджувати східці від головної частини могили навряд чи було доцільно.

Наведений матеріал є цікавим доповненням до вже відомих фактів з історії правобережного лісостепового населення скифського часу. Результати розкопок підтверджують самобутній характер його культури, наявність раних зв'язків цих племен з грецькими містами Північного Причорномор'я, посилення впливу степових кочовиків на культуру місцевого населення в IV—III ст. до н. е.

¹ Бокій Н. М. Нові пам'ятки скифського звіриноного стилю з Кіровоградщини.— Археологія, 1970, т. 23.

² ИАК, 1905, вып. 14, с. 29—36; ИАК, 1905, вып. 17, с. 92—95; Смела, III. Спб., 1901, с. 41.

³ Черненко Е. В. Скифские курганы на Никопольщине.— ЗОАО, т. 2 (35). Одесса, 1967, с. 189.

⁴ Мелокова А. И. Вооружение скифов.— САИ, 1967, Д-1—4, табл. 6.

⁵ ИАК, 1905, вып. 14, с. 34; ИАК, 1905, вып. 17, с. 94.

⁶ Ильинская В. А. Скифы Днепровского Лесостепного Левобережья. К., 1968, с. 151—154; Иссен А. А. Моздокский могильник. Л., 1940, табл. V; Пиотровский Б. Б. Кармир-Блур III. Ереван, 1955.

⁷ Зберігаються в античному відділі Держермітажу.

⁸ Гайдукевич В. Ф. Некрополи некоторых боспорских городов.— МИА, 1959, № 69, с. 181—184, рис. 54.

⁹ Тахтай О. К. Скифська статуя з с. Ольховчик Донецької області.— Археологія, 1964, т. 17, с. 205—207, рис. 1, 2; Брашинский И. Сокровища скифских царей, М., 1967, с. 34.

¹⁰ ИАК, 1905, вып. 14, с. 34; ИАК, 1905, вып. 17, с. 93; Ковпаненко Г. Т. Раскопки Трахтемировского городища.— АИУ в 1965—1966 гг. К., 1967, с. 105.

¹¹ Петренко В. Г. Правобережье Среднего Поднепровья в V—III вв. до н. э.— САИ, 1967, вып. Д 1-4, с. 17.

Н. М. БОКИЙ

Раскопки курганов в верховьях бассейна Тясмина

Резюме

Статья посвящена публикации материалов, полученных в результате раскопок 1966—1967 гг. десяти курганов на северной окраине Кировоградской области. Автор дает описание погребений эпохи бронзы и раннего железа, в частности скифских. Исследованные памятники свидетельствуют о самобытном характере культуры правобережного лесостепного населения скифского времени.